

INWESTYCJE KULTURALNE
KARDYNAŁA STANISŁAWA HOZJUSZA W BRANIEWIE

Pojęcie „miejskich inwestycji kulturalnych“ wprowadził do polskiego piśmiennictwa historycznego J. Wojtowicz¹ i należy rozumieć je w odniesieniu dla wieków XVI-XVIII w sposób dość szeroki². Winno ono objąć wiele działań opartych na trwałych środkach i pracy, zorganizowanych przez określone grupy społeczeństwa stanowego, a których celem było równoczesne zaspokojenie określonego kompleksu potrzeb: politycznych, prestiżowych, towarzyskich i kulturalnych. Ow kompleks potrzeb uwarunkowany był wieloma czynnikami subiektywnej i obiektywnej natury, zaś waga gatunkowa poszczególnych składników była różna i zmienna. Historycy doskonale zdają sobie sprawę z ich istnienia i znaczenia społecznego, nie dysponują jednak ciągle możliwością ich kwantyfikowania.

Drugim ważnym problemem będzie zagadnienie inwestora czyli udzielenie odpowiedzi na pytanie, kto i dlaczego inwestował. W naszym wypadku będzie to osoba biskupa warmińskiego Stanisława Hozjusza³. Kontrowersyjna osobowość wielkiego polskiego duchownego epoki odrodzenia odcisnęła swe piętno na wielu dziedzinach ówczesnego życia społecznego. Zakres działalności Hozjusza w ramach wyżej określonych miejskich inwestycji kulturalnych został w niniejszym artykule ograniczony do Starego Miasta Braniewa⁴ w latach 1564-1569.

Braniewo w XVI wieku było najbogatszym i najludniejszym miastem na Warmii⁵. Obwarowane przywilejami (prawo lubeckie, przynależność do Hanzy), posiadające własny port morski i prężną kupiecko-żeglarską społeczność⁶, otwartą na wszelkiego rodzaju nowinki, od początku reformacji sprzyjało wyraźnie płynącym z pobliskiego

¹ J. Wojtowicz: Miejskie inwestycje kulturalne w Prusach Królewskich XVI-XVIII wieku. *Zapiski Historyczne* XLIII (1978), z. 2, s. 25-44.

² Tamże, s. 26, por. także przyp. 2.

³ W. Urban: Hozjusz Stanisław, biskup warmiński, kardynał, w: *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1962-64, t. X s. 42-46; tenże, Stanisław Hozjusz (1504-1579), biskup warmiński, kardynał. *Pomorzanie Gdańskie* 10 (1977), s. 57-63. Bibliografia prac Hozjusza i o Hozjuszu zob.: Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbun”, t. 2. Warszawa 1964, s. 266-273.

⁴ Por. niemieckie i polskie opracowania: F. Bucholz; Braunsberg im Wandel der Jahrhunderte. Braunsberg 1934; Braniewo, z dziejów miasta i powiatu, praca zbiorowa. Olsztyn 1973; M. Biskup: Rozwój przestrzenny miasta Braniewa. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* (dalej KMW) 1 (1959), s. 3-18.

⁵ M. Kromer: Polska czyli o położeniu ludności, obyczajach, urządach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie. Przeł. S. Kazikowski, wstęp i oprac. R. Marchwiński. Olsztyn 1977, s. 56.

⁶ K. Wiśniewska, J. Włodarski: Prawo właścicieli szmak Starego Miasta Braniewa z 1599 r. i ordynacja kompanii, *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego, Historia* 12, s. 51-78.

Królewca i Elbląga nowym prądom religijnym. Toteż trzeba było aż interwencji komisji królewskiej, by w sierpniu 1526 roku restytuować w pełni obrządek katolicki⁷. Rozszerzono przy okazji kompetencje biskupa, gdyż nawet zwolywanie reprezentacji pospólstwa tj. Trzeciego Ordynku było uzależnione od decyzji biskupa⁸. Rządca diecezji zyskał jeszcze poważniejszy wpływ na władzę nad mieszczanami przez postawienie swego przedstawiciela — burgrabiego ponad prezydującym burmistrzem i rajcami. Biskupowi przyznano także prawo aprobaty wybieranych nowych rajców i burmistrzów, a jego sądowej kompetencji poddano nawet sprawy gardłowe. Od lat 70-tych XV wieku reprezentanci Braniewa odgrywali aktywną rolę zaznaczając swój udział w życiu politycznym zarówno Warmii jak i Prus Królewskich. W 1562 roku usunięto przedstawicieli mieszczan braniewskich z obrad sejmiku generalnego pruskiego na prośbę administratora biskupstwa i kapituły warmińskiej⁹.

Wyrażały się w powyższy sposób dążenia biskupów warmińskich do faktycznego zwierzchnictwa terytorialnego, dzięki czemu mogli oni bez większych trudności i ograniczeń realizować w Braniewie planowane miejskie inwestycje kulturalne ugruntowujące interesy katolicyzmu na Warmii. Jak wielkie znaczenie miało Braniewo dla stosunków religijnych w całej diecezji warmińskiej świadczy fakt, że kardynał Stanisław Hozjusz mimo zmęczenia podróżą z Trydentu i przebytą chorobą od razu przystąpił do likwidowania w zarodku przygotowywanego przewrotu religijnego (16 III 1564)¹⁰. Otóż grupa najwybitniejszych przedstawicieli władz miejskich domagała się Komunii św. pod dwiema postaciami, a tutejsi mieszczanie żywo interesowali się, czy rzeczywiście za pozwoleniem papieża książę bawarski zaprowadza w swym księstwie zwyczaj Komunii św. *süb utraque specie*. Dopiero w rezultacie bez mała 4-tygodniowych perswazji i przekonywania mieszczan przez Hozjusza, oprócz dwóch osób, wszyscy przystąpili do sakramentów św. w sposób katolicki. Oporni musieli opuścić miasto a interwencja księcia Albrechta w ich obronie nie dała pożądanego skutku¹¹.

Decyzja Hozjusza o sprowadzeniu jezuitów na Warmię była wynikiem wielu wcześniejszych obserwacji i przemyśleń. Szczególnie do gustu przypadła mu działalność jezuitów na polu oświaty (szkoła i konwikt dla szlachty w Wiedniu), z którymi zetknął się jeszcze w okresie swej misji na dwór cesarza Ferdynanda I¹².

Jezuici osiedlili się w Braniewie 8 stycznia 1565 roku w klasztorze pofranciszkańskim, który podzielili na trzy części: na mieszkania dla siebie, na konwikt dla studentów i na pomieszczenie dla pięciu klas szkolnych. Dla szkoły zwanej Collegium Hosianum przeznaczili część wschodnią klasztoru, dla konwiktu część północną, a dla siebie część zachodnią. Każda z tych części została oddzielona jedną od drugiej ścianą. Podobnie na trzy części został podzielony dziedziniec zewnętrzny do swobodnego korzystania przez każdą grupę użytkowników. Pomieszczenia były obszerne, bo część

⁷ Por. M. Biskup: Centralistyczne dążenia Korony. W: Historia Pomorza, t. II, do r. 1815, cz. 1, 1464/66 - 1648/57. Poznań 1976, s. 93; H. Zins: Początki reformacji na Warmii, [w:] W kręgu Mikołaja Kopernika. Warszawa 1968 (tamże charakterystyka rewolty w Braniewie w 1525 roku).

⁸ M. Biskup: Centralistyczne dążenia Korony, jw. s. 93

⁹ A. Mączak: Prusy w dobie rozkwitu — Prusy Królewskie — życie polityczne, w: Historia Pomorza, t. II, cz. 1, s. 398.

¹⁰ J. Korewa: Z dziejów diecezji warmińskiej w XVI w. Poznań-Warszawa-Lublin (1965), s. 130.

¹¹ Tamże, s. 30.

¹² S. Hozjusz: Poezje. Przeł. A. Kamińska, wstęp W. Odyńiec, Olsztyn 1980, s. XLIX. O jezuitach por. kontrowersyjną monografię Ch. Hollisa: Historia jezuitów, przeł. J. Łoś, Warszawa 1974.

jezuicka mogła pomieścić 40, a w razie potrzeby i 60 zakonników, zaś konwikt 60-80 studentów¹⁴.

W miastach Prus Królewskich dużo uwagi i środków poświęcono budowie i organizacji szkolnictwa miejskiego średniego szczebla. Było to pociągnięcie dalekowzroczne, wynikające z ogólnych założeń pedagogiki protestanckiej i dobrze rozumianych interesów miasta potrzebującego nowych kwalifikowanych kadr, zdolnych do uzupełnienia i odnawiania aparatu władzy. Szkolnictwo było swego rodzaju probierzem siły i witalności miasta¹⁵, wyrażało jego aspiracje kulturalne, gdyż często szkoły oddziaływały swoją działalnością kulturotwórczą na ogół społeczności miejskiej (m.in. poprzez wygłaszanie publicznych dysput religijnych, wystawianie sztuk teatralnych).

Collegium Hosianum jako miejska inwestycja kulturalna biskupa warmińskiego spotkała się z wrogim wręcz nastawieniem obywateli braniewskich. Zdaniem J. Obłąka sytuacja powyższa wynikała wskutek oddziaływania dwóch elementów: nacjonalistycznego i religijnego¹⁶. Wyrażało się to w praktyce codziennej tym, że odmawiano studentom świeckim kwater na mieście lub żądano za nie wygórowanych opłat. Mieszczanie braniewscy byli przeważnie pochodzenia niemieckiego, stąd niechętnie patrzyli na studentów Polaków, tak różnych pod względem obyczajowości, temperamentu i do tego często nieobliczalnych w gniewie, co powodowało regularnie powtarzające się zadrażnienia i tumulty, będące w przyszłości poważnym problemem dla rady miejskiej¹⁶. Nadal także część bogatych i wpływowych obywateli Braniewa sprzyjała po cichu luteranizmowi, w którym znajdowali oni potwierdzenie własnej odrębności etnicznej (którego im dotąd nie dawała wspólna z Polakami religia katolicka)¹⁷. Ten stan rzeczy mógł fatalnie zaciążyć na rozwoju szkół jezuickich w Braniewie, a nawet na losach samego Collegium. Aby temu zapobiec, za zgodą Hozjusza, jezuici zdecydowali się odstąpić część klasztoru na konwikt dla studentów. Sam Hozjusz żywił znaczną grupę konwiktorów „niemałymi wydatkami“.

W miarę upływu lat, wraz ze wzrostem autorytetu zakonu i prowadzonych przez niego szkół, a szczególnie Collegium Hosianum, do którego stopniowo zaczęła napływać także miejscowa młodzież, niechęć braniewskich mieszczan słabła¹⁸.

Wraz z klasztorem jezuici przejęli bibliotekę pofranciszkańską, dość liczną i bogato

¹⁴ ADWO. Akta parafialne, Braniewo 26/8. Brevis historica informatio de origine Collegii Brunstergensis Societatis Jesu, s. 4. Por. także J. Obłąk: O początkach Kolegium Jezuickiego i Seminarium Duchownego w Braniewie, *Studia Warmińskie*, 1968 t. V, s. 8.

¹⁵ Np. Elbląg potrafił w ciągu 8 miesięcy postawić dwupiętrowy budynek szkolny, w którym obok sal lekcyjnych, mieszkań dla niektórych nauczycieli i rektora znajdowała się obszerna sala, przeznaczona na bibliotekę i bursa dla 72 uczniów, zob. M. Pawlak: Dzieje gimnazjum elbląskiego w latach 1535-1772, Olsztyn 1972, s. 26.

¹⁶ J. Obłąk: O początkach Kolegium Jezuickiego, *ibid.*, s. 8.

¹⁷ W ADWO zachowała się ciekawa kronika przepisana na maszynie przed II wojną światową przez nieznanego archiwistę (sygn. H 241) „Chronik der Stadt Braunsberg bis zur preussischen Besitznahme (1240-1772)“. Kronika ta obrazuje także kłopoty rady miejskiej Braniewa ze studenterią, por. s. 65, rok 1596/97 Knechte, Jungen und andere die abends auf der Strasse lärmen, sollen aufgeriffen und zur Lösung aus dem Gefängnisse mit 5 gr. Strafe belegt werden“; s. 74, rok 1619 „Ein nächtlicher Tumult zwischen Bürgerkindern und Studenten wird dem Gerichte zur Untersuchung überwiesen“; s. 109, rok 1672 „Eine nächtliche Schlägerei zwischen Studenten und Schulknecchten wird dem Pater Rektor angezeigt“; najbardziej zmienny przykład stanowi rok 1686 (s. 116) „Studenten lauter Namen auf ki welche bis 9 Uhr im Branntweinshausse gewesen, machten in der Nacht einen solchen Tumult, das man die Glocke ziehen musste. Sie wurden in dem Keller unter das Rathaus gesteckt“.

¹⁸ Por. M. Kosman: Protestanci w Polsce (do połowy XX wieku), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980, s. 10.

¹⁹ H. Kefersztajn: Pisarze związani z Braniewem na przełomie XVI/XVII wieku, *KMH* 4 (1980), s. 507.

zaopatrzoną, która liczyła około 320 książek. Wykaz ich, sporządzony przez ówczesnego kanonika, kantora Kapituły Warmińskiej Marcina Kromera, opublikował J. Obłak¹⁹. Przejęty księgozbiór pofranciszkański stał się załącznikiem przyszłej biblioteki Collegium, wydatnie zasilanej darami prywatnymi oraz zakupionymi książkami. Biblioteka ta została zrabowana przez Szwedów i wywieziona w 1626 roku w trakcie I wojny szwedzkiej²⁰.

Collegium Hosianum już w pierwszym roku istnienia liczyło 160, a w następnym — 260, później zaś około 300 studentów rocznie. W latach 1696–1776 kształciło się w tej uczelni 5 575 studentów, czyli przeciętnie w roku zgłaszało się około 68 osób²¹. Dla ubogich studentów w 1579 roku została ufundowana bursa. Oprócz klasztoru jezuiti otrzymali w 1565 roku (także na własność), kościół pofranciszkański z bogatym inwentarzem i niebagatelną sumą 1330 marek na naprawę dachu.

Jak wynika z powyższego, sprowadzeni na Warmię jezuiti zostali dość obficie zaopatrzeni przez kardynała Stanisława Hozjusza. Dzięki hojności swego dobroczyńcy mogli bezzwłocznie przystąpić do pracy dydaktycznej, wychowawczej i duszpasterskiej w Braniewie. Realizowali przez to śmiało inicjatywy zwierzchniego pana Warmii w dziedzinie miejskich inwestycji kulturalnych.

Kolejną w tym zakresie inwestycją, zrealizowaną przez kardynała Stanisława Hozjusza w Braniewie było powołanie do życia (21 VIII 1567) pierwszego Seminarium Duchownego na Warmii²². Planowano, że kształcić się w nim będzie około 24 kleryków. Z powodu wrogiej protestanckiej propagandy (sam książę Albrecht obawiał się „armii“ jezuitów, gdyż doceniał ich kontrreformacyjne inicjatywy i ofensywność w dziele rekatalizacji), jak i wspomnianej już nieprzyjaznej postawy mieszczan braniewskich, w pierwszym roku istnienia Seminarium zgłosiło się tylko 10 alumnów, natomiast w roku 1568 zgłosiło się 24 kandydatów; niestety, nie dla wszystkich chętnych były miejsca. Trudności materialne spowodowały, że przez kilkanaście lat nie można było przyjąć określonej ilości kandydatów do Seminarium, dlatego też w latach 1567–1585 liczba kleryków wahała się od 17 do 20 rocznie²³.

Ogromną rolę w utrzymaniu zarówno Collegium Hosianum jak i Seminarium Duchownego odgrywały prywatne fundacje-zapisy i legaty. Kiedy kapłani warmińscy przekonali się o pożytecznej działalności tych instytucji, zaczęli je wspierać dochodami ze swych majątków. Pierwszymi fundacjami tego rodzaju były z 1584 roku legaty Michała Konarskiego kanonika-kustosza Kapituły Katedralnej i Marcina Kromera biskupa warmińskiego z 1588 roku²⁴.

Z rozpoczęciem działalności Seminarium musiało zorganizować bibliotekę, nieodzowną w każdej uczelni. Spisany przez Marcina Kromera księgozbiór biblioteki seminaryjnej był dość skromny w porównaniu z biblioteką Collegium — liczył 95 pozycji książkowych. Z tego 38 książek zakupiono za pieniądze, 26 pochodziło z zapisów i legatów, 25 było wypożyczonych dla Seminarium, a 6 podarowanych przez Kromera. Zapewne w okresie pierwszego dziesięciolecia swego istnienia Seminarium nie było w stanie przeznaczyć większych funduszy na zakupy książek do biblioteki.

¹⁹ J. Obłak: O początkach Kolegium Jezuitckiego, jw., s. 9–15.

²⁰ Braniewo, z dziejów miasta i powiatu, jw., s. 67.

²¹ Por. J. Obłak: Historia Diecezji Warmińskiej, Olsztyn 1959, s. 74.

²² F. Hipler (ed.): Constitutiones Synodales Warmienses, Sambienses, Pomesanienses, Culmenses, necnon provinciales Rigenses. Brunsbergae 1899, s. 35. Erekcja Seminarium Duchownego na Warmii nastąpiła 21 VIII 1565 r. na synodzie diecezjalnym w Lidzbarku Warm.

²³ J. Obłak: Początki, jw. Tamże na s. 18 zestawienie ilości alumnów.

²⁴ Tamże, s. 22.

Braniewskie Seminarium umocnione konfirmacją papieską (4 II 1571) należało do najlepiej prosperujących w Rzeczypospolitej i wydało wielu światłych i gorliwych kapłanów, którzy przyczynili się do rozwoju życia religijnego na Warmii.

Chakterystyczny był stosunek braniewskiej rady miejskiej i mieszczan do inwestycji kulturalnych, dokonanych przez kardynała Stanisława Hozjusza. O ile w pierwszych latach działalności instytucji hozjańskich rada miejska i mieszczenie zachowywali się z rezerwą, a nawet z utajoną wrogością wobec poczynań kardynała (co wyrażało się brakiem poparcia zarówno finansowego inwestycji jak i nietolerancją wobec studentów oraz alumnów), to wraz z upływem czasu, kiedy umacniała się w Braniewie pozycja jezuitów i prowadzonych przez nich szkół — część mieszczan przeszła otwarcie do obozu kontrreformacyjnego. Znamienny jest tu przykład Reginy Protmann (1552-1613), córki bogatego kupca Piotra (i Reginy z d. Tingel), założycielki słynnego Zgromadzenia Sióstr Katarzynek²⁵ (św. Katarzyna była patronką Starego Miasta Braniewa i miejscowego kościoła parafialnego).

Miejskie inwestycje kulturalne kardynała Stanisława Hozjusza były impulsem, który wkrótce doprowadził do zorganizowania w Braniewie trzeciego instytutu szkolnego zwanego Alumnatem Papieskim (10 XII 1578)²⁶. Alumnat miał za zadanie kształcenie misjonarzy dla sprostestantyzowanych krajów Europy, ale brano pod uwagę przede wszystkim Skandynawię, Prusy Książęce oraz Litwę i Ruś, gdzie znajdowało się w ofensywie prawosławie. Podobnie jak innymi instytucjami szkolnymi w Braniewie, Alumnatem również kierowali jezuiti. W okresie 220 lat jego istnienia wychowało się w nim 1580 kapłanów z różnych krajów europejskich.

Do popularyzacji twórczości jezuitów skupionych przy braniewskich instytucjach szkolnych niewątpliwie przyczyniła się powstała w 1589 roku oficyna wydawnicza²⁷. Miała ona charakter wyraźnie katolicki i ambicje placówki wydawniczej, zamierzającej objąć swym zasięgiem Warmię i Pomorze. Jednak, jak się okazało, zadanie to przekroczyło możliwości małego warsztatu. Potężną konkurencję stanowiła drukarnia Cystersów w Oliwie, gdzie nawet profesorowie braniewscy woleli wysyłać swe prace. Nicmniej sam fakt istnienia oficyny braniewskiej był pochodną ową „iskry Bożej“, jaką było sprowadzenie jezuitów na Warmię (mimo, że oficyna znajdowała się w rękach prywatnych).

W drugiej połowie XVI wieku Stare i Nowe Miasto Braniewo liczyło szacunkowo około 4 tys. ludności. Liczbę studentów-alumnów oraz profesorów-jezuitów związanych bezpośrednio z braniewskimi inwestycjami kulturalnymi Hozjusza należy szacunkowo ocenić na 350-400 osób²⁸. Ten pomyślny rozwój braniewskich instytucji szkolnych kierowanych przez jezuitów skłonił biskupów warmińskich do podjęcia starań o przekształcenie Collegium Hosianum w uniwersytet²⁹. Chodziło zapewne

²⁵ Quellen zur Geschichte der ersten Katharinenschwestern und ihrer Gründerin Regina Protman 1613, herausgegeben und erläutert von Ernst Manfred Wermter (Osnabrück) 1975. *Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, Beiheft 2, s. 169.

²⁶ Por. G. Lühr: Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1778.

²⁷ O braniewskiej oficynie wydawniczej por. K. Bender. Geschichte der braunsberger Buchhandels und Bücherdrucks, *Preussische Provinzial Blätter* 10 (1865), s. 421-478. Rzetelne i dokładne studium o tejże oficynie stanowi praca K. Korotajowej: Oficyna braniewska 1589-1773. Olsztyn 1964. Por. także interesujący artykuł H. Keferstein i B. Wojczulanis: Starodruki oficyny braniewskiej w zbiorach Muzeum Mazurskiego. *Rocznik Olsztyński*, VII (1968), s. 217-238 (tamże zestawienie drukowanych książek).

²⁸ Obliczenia własne autora na podstawie deklaracji podatkowej Starego Miasta Braniewa z 1572 i wykazu szosu z 1579 roku.

²⁹ Por. L. Piechnik: Starania biskupów warmińskich i jezuitów polskich o przekształcenie Kolegium w Braniewie na Uniwersytet, *Studia Warmińskie* 1968, t. V, s. 67-76.

o stworzenie przeciwwagi dla dynamicznie rozwijających się innowierczych uniwersytetów w Królewcu czy w Rostocku. Wsparciem dla działań jezuitów był otwarty wkrótce po ich przybyciu do Braniewa nowicjat, który uformował wielu jezuitów polskich i zasilal kadry miejscowych braci Towarzystwa Jezusowego³⁰.

Rozpoczęte przez kardynała Stanisława Hozjusza dzieło miejskich inwestycji kulturalnych w Braniewie i dynamiczny rozwój powołanych przez niego instytucji szkolnych pociągały za sobą w sposób lawinowy dalsze inwestycje kulturalne, w których współudział mieli już jego następcy. Braniewo w stosunkowo krótkim czasie stało się nie tylko kontrreformacyjnym bastionem ale i miastem, które zyskało sobie uznanie, obok handlu, za działalność naukową. Dzięki temu, że działał tu zespół szkół, które cieszyły się dużym rozgłosem miasto zyskało przydomek „Aten Północy”³¹.

Historyk toruński J. Wojtowicz pisząc o miejskich inwestycjach kulturalnych kontrreformacji w Prusach Królewskich (notabene tylko na 3 stronach — pozostałe 14 poświęca inwestycjom protestanckim) mocno akcentuje fakt, że jezuita w dziedzinie kultury i nauki wnieśli bardzo niewiele zjawisk pozytywnych do życia miejskiego, poziom nauczania w ich szkołach nie był wysoki³².

Warmia była związana silnymi więzami z Prusami Królewskimi, a jej biskup był prezesem stanów pruskich. Pulsujące w Braniewie życie naukowe było też życiem polskim. Przez mury braniewskich uczelni obok innych nieprzerwanym nurtem przeżywali się studenci pochodzenia polskiego, którzy językiem, zwyczajami, kulturą i tradycją oddziaływali pozytywnie na miejscową ludność. Eksponowali swą kulturę właśnie dzięki Collegium Hosianum, które oparło się przez to zwycięsko próbom „asymilacji” na rzecz miejscowych, niechętnych Polsce żywiołów³³. Młodzież studiująca w Braniewie była otwarta na losy Rzeczypospolitej nad Bałtykiem, poszerzała horyzonty politycznego myślenia kategoriami państwa, czego wyraz dali wychowankowie Collegium Hosianum w tak trudnej dla Polski chwili, jaką był szwedzki „potop”³⁴.

³⁰ Tenże: Gimnazjum w Braniewie w XVI w. *Nasza Przeszłość*, VII (1958), s. 16.

³¹ Zob. A. Wakar: O polskość Warmii i Mazur w dawnych wiekach. Olsztyn, 1969, s. 55; por. też J. Obłąk: Historia, jw. s. 74, „w drugiej połowie XVI w. powstały na Warmii wyższe instytucje szkolne, a ich ośrodkiem było Braniewo zwane z tego powodu Atenami Pruskimi”.

³² J. Wojtowicz: Miejskie inwestycje kulturalne, jw., s. 39.

³³ J. Korewa: Rola braniewskiego Hosianum w dziele zespolenia Warmii z Rzeczypospolitą w XVI-XVIII w. *Studia Warmińskie* 1968, t. V, s. 80.

³⁴ Tamże, s. 81, „jednym z najwybitniejszych biskupów warmińskich był dawny uczeń Kolegium braniewskiego Mikołaj Szyszkowski. Jego zaś szkolny kolega Paweł Sapicha okazał się w najcięższych chwilach Rzeczypospolitej w czasie potopu szwedzkiego przeciwnikiem zdrajcy Janusza Radziwiłła”.

DIE KULTURINVESTIERUNGEN DES KARDINALS STANISLAUS HOSIUS IN BRANIEWO

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1565 übergab der ermlandische Bischof Kardinal Stanislaus Hosius ein Franziskanerkloster den Jesuiten, die hier ein Kolleg (Collegium Hosianum) gründeten, dem ein ermländisches Priesterseminar und ein päpstliches Missionsseminar angegliedert wurden; darin wurden Missionspriester für die nördlichen Länder.

In Braniewo studierte die männliche Jugend des bürgerlichen Standes, von dem Bauerstand und vom Adel. Bis zum Ende des 16. Jahrhunderts vergrössert sich der Zustrom der Jugend nach Braniewo.

Von Anfang haben die Bürger in Braniewo die Schwierigkeiten den Studenten gemacht. Wenn verstärkt sich des Kollegium wurden dort auch die Bürgerkinder studierten. Die bürgerlichen Schüler, welche die geistliche Laufbahn wählten, wurden Lehrer in Jesuitenkollegien, Historiker und Schriftsteller, hatten Sitze in Stadträten, arbeiten im Gewerbe und Handel.

Alle Schulen in Braniewo leisteten einen grossen Beitrag zur Vereinigung Ermlands mit den übrigen Gebieten des Königsreich Polen.